

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 314.1(1-21):94,335(477)«165/9»

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2023-46-20-26>

Ігор Сердюк

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
доктор історичних наук, професор (Україна)

Французький центр гуманітарних і соціальних досліджень
(Чеська Республіка)

e-mail: Ig.Serdiuk@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8930-1410>

Scopus Author ID: 56902479300

ResearcherID: I-2729-2016

Вживання алкоголю в суспільстві Гетьманщини 18 століття як маркер якості життя

Анотація. Метою статті є вивчення культури вживання алкоголю в Гетьманщині 18 століття як маркеру якості життя. Автором проаналізовано щоденники козацьких старшин та епістолярну спадщину даного періоду, виокремлено згадки про вживання алкогольних напоїв, обставини, випадки зловживань. **Методологія** дослідження обумовлена метою та особливостями основних джерел й окрім застосування загальнонаукових методів (аналізу, синтезу) передбачає використання мікроісторичного підходу, елементів просопографії та соціальної історії. Оскільки йдеться насамперед про аналіз щоденників, то застосовано теоретичні напрацювання французького дослідника Філіпа Лежена, який розглядав розвиток щоденників від «бухгалтерії минулого» до емоційних нотаток. Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вживання алкоголю розглядається не як шкідлива звичка чи певна галузь економіки, а як складник дозвілленої поведінки людини, реалізацію невідтальних потреб, що визначало також і якість життя. Зроблено **висновки**, що з точки зору традиційних маркерів якості українське ранньомодерне суспільство було доволі гомогенним (тривалість життя, смертність, хвороби). Навіть харчування простолюду та еліти часто було схожим. Але вживання алкогольних напоїв було якраз одним із тих маркерів, що на повсякденному рівні засвідчував вищий чи нижчий рівень добробуту. Але їхня споживацька культура була істотно різною. Якраз з точки зору вживання алкоголю – частоти, обсягів, його асортименту, можна спостерігати різницю в повсякденному житті і його якості. Належність до вищого соціального статусу і фінансові ресурси надавали доступ до більш якісного алкоголю та більш якісного його споживання. При цьому козацька старшина Гетьманщини мала доступ до алкоголю, що вироблявся в різних країнах і відповідав стилю життя тогочасної європейської знаті. Цим «заціні» люди старої України були схожими із європейським естетичним смаком.

Ключові слова: алкоголь, Гетьманщина, якість життя, дозвілля, соціальна історія, джерелознавство, ранньомодерна Україна.

Постановка проблеми. Вживання алкоголю в історичному контексті зазвичай розглядається як шкідлива звичка, певна галузь економіки чи складник дозвілленої поведінки людини. Однак, також йдеться про реалізацію людиною невідтальної потреби, власне, витрачання коштів чи прибутку на щось таке, що не пов'язане з виживанням чи розвитком. З цієї точки зору, культура вжитку алкогольних напоїв та їхній асортимент можуть бути хорошим маркером якості життя. Всесвітня організація охорони здоров'я пояснює цей термін як визначення людиною свого становища і статусу в контексті культури та системи цінностей, очікувань, стандартів і проблем. Це визначення досить добре пасує до ранньомодерної доби з її увагою до статусів, а також відповідних атрибутів та ознак цих статусів. Стосовно останнього, то ще у тому ж таки 18 ст. відомий філософ Григорій Сковорода намалював малюнок з «алькогольним фонтаном» супроводивши його надписом: «не равное всем равенство – льются из разных трубок разные токи в разные кубки». Символічно, що цей малюнок сьогодні прикрашає купюру номіналом 500 гривень. Але вже й у той час він ілюстрував соціальну нерівність і різний рівень життя через алкоголь та посуд, з якого його вживали. Відповідно, метою даної статті є спроба вивчення культури вживання алкоголю в Гетьманщині 18 ст. як маркеру якості життя, виокремлення згадок про вживання алкогольних напоїв та відповідну культуру споживання.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Основними джерелами дослідження є приватні щоденники представників козацької старшини: генерального хорунжого Миколи Ханенка (Лазаревский, 1884), та генерального підскарбія Якова Марковича (Маркович, 1859а; Маркович,

1859b). Даним щоденникам була притаманна увага до найдрібніших видатків, актів купівлі-продажу, деталей домашнього господарювання, «робочих» і «політичних» моментів. Окрім того автори детально фіксували зустрічі, особливості дозвілля, купівлю та вживання алкоголю. Складається враження, що старшина достатньо беземоційно фіксує навіть випадки похмілля та хворобливого стану від вживання спиртного. Відомий дослідник цього жанру Філіп Лежен стверджує, що європейські щоденники спочатку виникли як торгові книги, книги доходів та видатків і лише з часом набули інтимного характеру. Такі трансформації пов'язані зі зміною ставлення до часу, витворенням нової особистості, проте вони не відбувалися одночасно. Наприклад, набувши поширення в Англії XVII ст., інтимні щоденники так і не стали популярними у Франції навіть дещо пізніше (Lejeune, 2009, s. 33–62). І якщо такі тексти в Гетьманщині не надто далеко відійшли від торгових книг або ж становили певний ґатунок «бухгалтерії минулого» для обліку позитивних і негативних знаків, тут ще було дуже мало місця для емоцій (Родак, 2016, с. 169–170).

Стосовно інсторіографії проблематики, то знаковим для теми є дослідження Вольфґанґа Шивельбуша «Смаки раю. Соціальна історія прянощів, збудників та дурманів» (Шивельбуш, 2007). Книга актуалізує ряд оригінальних дослідницьких питань, зокрема й про вживання алкоголю як маркер глобальних процесів і великих змін, таких, як Реформація чи модернізація. Дане дослідження цікаве насамперед як методологічний і контекстний дороговказ. Натомість вживання алкоголю в Гетьманщині 18 ст. на прикладі спільноти професорів Києво-Могилянської академії дослідив Максим Яременко (Яременко, 2012). Культурі застіль і святкувань, особливості вживання алкоголю козацькою старшиною присвячені блискучі дослідження Олексія Сокирка (Сокирко, 2009; Сокирко, 2022). Спиртне, як популярний хабар та подарунок («упоминок») розглянуто у спеціальній розвідці Віктора Горобця (Горобець, 2007). Юрій Волошин у низці робіт дослідив конфлікти в Гетьманщині, зокрема й ті, які виникли на ґрунті розпиття алкогольних напоїв (Волошин, 2019).

Мета статті. Вивчення культури вживання алкоголю в Гетьманщині 18 ст. як маркеру якості життя, аналіз щоденників та епістолярної спадщини даного періоду, виокремлення згадок про вживання алкогольних напоїв, обставини, випадки зловживання.

Виклад основного матеріалу. В епоху Середньовіччя і ранній Новий алкоголь відігравав важливу роль, його вживання (крім простого отримання насолоди) часто виконувало ритуальну, релігійну, інтеграційну та комунікативну функції. Свята, мирові, угоди купівлі-продажу (з їхнім одвічним могоричем), весілля, поминки, банкети, офіційні прийоми і переговори не обходилися без нього. У Гетьманщині для козацького середовища загалом, а особливо для старшини, алкоголь був обов'язковим складником життя. Старшина, до котрої зараховували не тільки відповідних урядників (на зразок сотника, бунчукового товариша, та ін.), а також тих, хто коли-небудь займав уряди, «зацних персон» і їх дітей, звичайно брала участь в різних зібраннях, зустрічах, сама приймала величезну кількість поважних гостей у себе вдома (Сокирко, 2009).

Уживання алкоголю в той час було не тільки розвагою, а й складовою справ державних, у зв'язку з цим, цікаво поглянути на щоденник генерального хорунжого Миколи Ханенка, якого сама посада робила публічною людиною, зобов'язувала виконувати важливі військові та дипломатичні доручення. У його щоденнику описано значне число зустрічей Ханенка та інших урядників з представниками різноманітних прошарків тогочасного суспільства: козацькою старшиною і рядовими козаками, церковними діячами, шляхтою, дворянством, відомими російськими сановниками. Вони часто супроводжувалися розпиттям алкоголю: «К вечеру были у духовника государыни цесаревны и у певчих; потом у Григория Михайлова, слепого бандуриста, где довільно пето и пито...», «Обедали у полковника...», «Кушал у пана полковника, и его милость пан Петр Кулябка обоспал мене хлебом, вином, медом и бараном...», «После полудня в 7-м часу зване от Николая Ивановича Пузиrowsкого были первой у него на квартире, а после у некоторого дворового келлеймейстера Михаила Дмитриевича Колошина.....и там в обоих местах очень много трактваны разными винами...», «Вечер были у бурмистров и довольно подпили, а од них заехали до господина Сенявина и у него позбавились до поздна...», «Выехав з Кролевця, заездил к полковнику полтавському г. Кочубею, у которого и обедал, и пили довільно...», «был банкет у генерала Бибикова [...] и при столе пушечная палба продолжалась долго и многие зделались шумны...» (Лазаревский, 1884, с. 40, 57, 61, 83, 190).

Звісно, що можна запідозрити Ханенка у винятковій любові до гульок, однак аналогічну схильність бачимо й у генерального підскарбія Якова Марковича (за його щоденником): «У архіерея обедь кушали и довольно гуляли», «отець Мойсей былъ, обедалъ съ нами и подпіяхомъ отчасти», «Дорогою мы бунчуковые и малороссійскіе полки честь отдали генералу и водковали у него», «былъ у хоружаго генеральнаго, полковника Ветина и Галачина, где пьянствовали и ночеваль» (Маркович, 1859а, с. 13, 65, 19).

.....

Старшина активно організовувала прийоми, або свята (наприклад, з приводу весілля) у себе вдома. Ханенко неодноразово згадує, як високоповажні гості самі відвідували його у власному маєтку та на квартирах, де він тимчасово жив коли перебував у поїздках: «После полудня был в квартире нашей Петр Васильевич Курбатов, з которым и з другими довольно попили, и был я гораздо пьян», «После обеда были в квартире нашей ее же высочества певчие и долго гуляли», «У нас обедали бурмистры киевские и пробавили до позна. На вино пошло 20 к.» (Лазаревский, 1884, с. 53, 209). Маркович описує весілля своєї дочки, гостей звичайно приймали у себе вдома: «Бракъ совершился дочери моей Пелагии съ С. Пиковуемъ; а мы подпяхомъ и гости все» (Маркович, 1859а, с. 12).

З щоденників складається враження, що повсякденні і важливіші зустрічі, котрі мали дипломатичний, діловий чи світський характер, часто перетворювалися на справжнє гуляння: «В доме Андрея Миклашевского было веселье, одправованное дочеръ его пани Клен, за полковниченка киевского пана Михаила Танского выдаваемой». Як свідчать записи, на тому весіллі Ханенко прогуляв 4 дні, кожен з яких супроводжувався пиятикою (Лазаревский, 1884). На додачу до цих «епізодичних» долучалися такі постійні свята, як, наприклад, Новий Рік.

Як пише український історик Олексій Сокирко, святкування Нового Року в Гетьманщині часів відбувалося із бучним розмахом, притаманним козацькій та шляхетській вдачі. Це було «свято шлунку» із широким асортиментом різноманітного алкоголю, який вживався без міри. Як стверджує історик про долю гетьмана Данила Апостола: «79-річний гетьман Данило Апостол так відсвяткував відкриття свого нового палацу в Глухові, що зліг майже на цілий рік. А ось чергових бенкетів з нагоди нового 1734 року рейментарське здоров'я вже не витримало, й Україна на довгі 16 років опинилася без гетьмана, потрапивши під правління російських намісників» (Сокирко, 2009).

Звісно, що крім календарних свят старшина святкувала й особисті. У цьому контексті слід згадати таке свято як тезоіменитство, святкування котрого досить часто наводиться у щоденниках старшин. Це календарний день пам'яті якого-небудь святого, свято для людини, яка при хрещенні названа на честь цього святого. В Україні 18 ст. і аж до встановлення радянської влади іменини вважалися для православних жителів більш важливішим святом, ніж день народження: «У родителей обедали и мое тезоименитство праздновали и подпяхомъ, а ввечеру на Засулье до брата Марка отъехали, и тамъ охоту (т. е. попойку) dokonчили...» (Лазаревский, 1884, с. 130).

Гучне святкування було дорогою справою, однак це (як і зараз) рідко кого зупиняло. Як писав Ханенко: «Гостей принимал у себя ради именин, на которое принятие розышло за вино, за рыбу и прочее, до столу купованное, 8 р., и з теми ж гостми весь день прогуляли и до пана попили...», «Ради рожденья жены моей были у мене гости, для которых принятія обед был готован. Пошло на мясо, пиво, вино и проч. 4 р. 65 к...» (Лазаревский, 1884, с. 146). Вісім рублів були великою сумою, наприклад, у 1766 р. наймит у Ніжині чи Переяславі заробляв 3–5 рублів на рік, а хата з двором у місті коштувала від 20 рублів. Також у Румянцівському описі, вказуючи статки людини, до тих, хто мав більше 5 рублів застосовували маркер «в капитале достаточен» (Сердюк, 2009, с. 406–416).

У козацькому середовищі алкоголь був також одним з основних видів презентів та хабарів: «Послал канцеляристу Леонтеву бутель вина красного», «Был рано в коллегии, по обеде у Інехова, и отнесены к нему 2 бутылки вишневки, 1 водка...» (за надану послугу – авт.), «Подячому Михаилу Годостамову дано водки...» (за надану послугу – авт.), «Армашенку послана бутылка водки...», «после обеда одклонился Василию Вас. Степанову, в которого дом московскій приобещал прислать куфу горілки...» (на знак поваги – авт.), «Для помина в дом умершего священника стан горелки...», «Отъ ясневельможной слуга принесь вина и водки въ бутылкахъ, въ подарокъ родителю...». Часто дарували, або ж давали в дорогу алкогольні напої і самому Ханенку: «Отец Патермуфій прислал куфу пива чрезъ своего служителя...», «Обедал сего числа у его сият. графа Савы Владиславича, который приказал отослать мне на дорогу 6 бутылок вина красного, да поланкерка водки...» (Лазаревский, 1884).

Потрібно зауважити, що дарувати алкоголь могли собі дозволити лише заможні, як старшина, люди. Натомість, менш багаті підносили як «упоминок» калачі, а бідний простолюд – хліб, тощо. Асортимент таких дарунків доволі детально досліджений Олексієм Сокирком та Віктором Горобцем (Горобець, 2007; Сокирко, 2009).

Як бачимо, до алкоголю могли звертатися, не лише з приводу свята, а для вдалого залагодження справ, підтримання контактів, тощо. Однак, алкоголь подаровано/отримано у подарунок і треба його спожити. На жаль, такі побутові звички (випити чарку вдома) відстежити практично не можливо. Натомість можна поглянути на частоту колективних гулянь. Наприклад, січень 1736 р. видався для Якова Марковича дуже насиченим. Вже після завершення циклу різдвяних свят він мав мінімум чотири бенкети: (18.01) «Быль у насъ приватный банкетъ и сватанье учинилось дочери нашей...», (21.01) «Быль банкетъ приватный у родителей, где сваты

наши обедали, и отчасти подпяхомь...», (22.01) «Сегодня биль у нась банкетъ, ради сговора свадебного и подпяхом...», (28.01) «Праздновали сей день рождения Е. В. и у кн. Борятинскаго подпяхомь очень...» (Маркович, 1859b).

Частота випивання і наведені вище тези на кшталт «*випяхом очень*» свідчать і про випадки зловживання. Людина ранньомодерної доби не знала міри у їжі. Надміру гарний апетит до їжі і напоїв вважався ознакою доброчесності, людини поважної і «доброї». З цього приводу Олексій Сокирко влучно зауважив, що «загалом багато їсти й пити вважали ознакою доброго тону навіть у випадках, коли непритомного гостя доправляли додому слуги й гетьманська варта» (Сокирко, 2009). Тому перепити тоді не боялися, про це читаємо промовисті записи Миколи Ханенка: «После полдня были у нас камер-юнкер государыни цесаревны Петр Иванович Шувалов, да Пимень Василиевич и человека четыре певчих. После прибыл Федор Кириллович Белецкий, з которыми довольно пили и были жестоко пьяны...», «Вечер были у бурмистров и довольно подпили, а од них заехали до господина Сенявина и у него позабавились до позна [...] и многие сделали шумны...» (Лазаревский, 1884, с. 91, 142).

Одним з наслідків надмірного вживання алкоголю є похмілля: «Весь день пролежал после вчерашнего гуляния», «Весь же день сей пролежал в дому болен», «Весь день пролежал з похмеля и никуда не выходил з дому», «Весь день в доме ради вчерашнего шумства пролежал, нигде не бувал, толко надвечери проезжался в поле», «Весь день пробавил в доме, ради вчерашнего шумства», «Весь день с похмеля пробавлялся в доме и в комиссии не был». Як бачимо, після «вчорашнього» Ханенко міг відкласти всі нагальні справи, і «хворів» бо було дуже погано (Лазаревский, 1884).

Похмілля могло лікуватися гірудотерапією, використання п'явок було порівняно дешевим засобом, який не вимагав високої кваліфікації. Більш радикальним способом було кровопускання, останнє тоді взагалі вважалося панацеєю і широко практикувалося. Кровопусканням й лікуванням п'явками займалися у першу чергу циркульники, рідше лікарі і прислуга. Ханенко теж про це згадує: «кровь пушал зашкурную. Дано цилюрику 4 к...». П'явок поміщали у спеціальні банки, а потім їх прикладали до тіла: «Сего числа в лазне милься и кровь банками пушал зашкурную [...] Василию, который кровь пушал 25 к...» (Лазаревский, 1884).

Пиятику і пов'язане з нею зло досить колоритно описував поет і священник першої половини XVIII ст. Климентій Зіновійв:

Останься человек пьянства проклятого:
бо часом нагле люди умирают с того
А хоч пьеш да померно щоб не много тратил
або щоб и вся худобы не зтратил.
Бо пьяному здасться же и козы в золоте:
а сам валяется як свиня в болоте (Зіновійв, 1971, с. 86).

Автор вірша більшою мірою має на увазі простолюд, адже напирєє на матеріальні проблеми пов'язані з алкоголізмом, звісно, що ці проблеми старшині не загрожували. Нам же цікаве саме ставлення до вживання спиртного, а тому треба брати до уваги й інші вірші Климентія в яких згадується алкоголь (а таких більше двох десятків). Так мандрівний священник вважав добрим розпиття пива, і, навіть склав вірш на його похвалу. Вже сама назва вірша є досить промовистою: «Верши похвальные любячим пиво пить, или теж за едным заходом и всяк трунок, кому не шкoдит або не вадит». Впадає в око, що священник хвалить як пиво, так і всякий інший трунок. При цьому цікавою є фраза «за єдиним заходом», не можна бути однозначною у судженнях, проте вона викликає асоціацію з сучасною приказкою «Горілка без пива – гроші на вітер». Також, зауважимо, що Зіновійв застерігає від шкоди і надмірності, аби ці трюнки не шкодили людині. Подивимось на сам вірш:

«Котрий мовя человек добре выпивает:
теды такому пан Бог на пиво дает.
Хоча и то так правят, же пиво не диво
еднак добре гды з троха горло промочило.
До людей виразнише будет глаголати:
и в церкве на крылосе гладше заспиваты...
А едно, що любит того и держися
хоч штаны заставь иди у корчму напыйся.
Тылко ж прошу и штанов навек не покидай:
славна то одежа найскориш викупляй...» (Зіновійв, 1971, с. 208–209).

Звісно, що Ханенко не пропивав би останні штани, однак, як бачимо, вживання пива вважалося доброю справою, так само, як і інших спиртних напоїв, доки людина не переходила певної межі. Вочевидь, ця межа і зло від алкоголю у тогочасній свідомості ототожнювалася в першу чергу з горілкою, котра і мізки більше затьмарювала, і більше похмілля викликала:

«Дав Бог горелчаный трунок на пожиток

А хто збытне буде пить не идёт в пожиток
А инь хоть бы и мало пив то не панует
Але власне руками сылу однимует.
А хоч то есть же часом немощ пудкрепляет
И смутных иногда мало пыдвеселяет
Еднак же хоч то троза зажиет через сылу
То ледво останется и живим насилу.
Звлаща на голову хто будет хвороваты
Добро б такому отнюдь не вживати...» (Зіновіїв, 1971, с. 86–90).

Цими віршами Климентій Зіновіїв підводить нас до проблеми алкоголю доброго і алкоголю злого, у якості якого могло протиставлятися слабші напої (меди, пиво, тощо) і горілка. Зловживання алкоголем у козацькому середовищі досить яскраво і гумористично описав Іван Петрович Котляревський у своїй «Енеїді»:

Енея заболіли ноги,
Не чув ні рук, ні голови;
Напали з хмелю перелогі,
Опухли очі, як в сови,
І весь обдужся, як барило,
Було на світі все не мило,
Мислите по землі писав.
З нудьги охляв і ізнемігся,
В одежі ліг і не роздігся,
Під лавкою до світа спав.
Прокинувшись, весь трусився,
За серце ссало, мов глисти;
Перевертався і нудився,
Не здужав голови звести... (Котляревський, 1988).

Надмірне вживання алкоголю провокувало конфлікти. Один з таких занотував Ханенко: «К тому ж господину Косогову поехавши, званий ради тезоименитства сына его Григория, обедали у него, где после обеда напавши на меня адютант семеновского полку Иван, с братьями своими, Андреевы дети Воейковы, побили меня ж, кунтуш себерковый разодрали, и табакерка сребная пропала». Або ж інший промовистий запис: «При какой компании был и брат полковничий, п. Василь Максимович, сотник волинский з женою своею. По отезде же моем из оной компании, учинилась ссора, в которой обозный полковый Юркевич и арестован был» (Лазаревский, 1884, с. 79).

У цьому сенсі старшина була з простими козаками, які, однак, теж мали специфічне поняття про «шляхетську честь». До сьогодні збереглося значне число судових справ, які фіксують злочини, девіації, конфлікти, що сталися саме на ґрунті розпиття алкоголю та образ. Серед них є й курйозні випадки з трагічним фіналом. Так, у грудні 1680 р. жителі села Івахники Лохвицької сотні Лубенського полку випивали у корчмі, один з них мав необережність розлити глек горілки, почалася сварка, у ході якої винного у втраті зілля його «напарник» кілька разів вдарив шаблею, від чого той помер в прямо в корчмі (Чепіга, 1986, с. 176–177).

Висновки. З точки зору основних маркерів якості українське ранньомодерне суспільство було доволі гомогенним. Наприклад, такі параметри як середня тривалість життя чи смертність були однаковими що для простолюдю, що для багатіїв і знаті. «Народна» медицина, відсутність санітарії, буяння різних хвороб та епідемій урівнювали шанси на життя представників різних соціальних прошарків. Але їхня споживацька культура була істотно різною. Якраз з точки зору вживання алкоголю – частоти, обсягів, його асортименту, можна спостерігати різницю в повсякденному житті і його якості. Належність до вищого соціального статусу і фінансові ресурси надавали доступ до більш якісного алкоголю та більш якісного його споживання. При цьому козацька старшина Гетьманщини мала доступ до алкоголю, що вироблявся в різних країнах і відповідав стибу життя тогочасної європейської знаті. Цим «зацні» люди старої України були схожими із європейським естеблїшментом. У такому ракурсі ринок алкоголю був своєрідним містком між Гетьманщиною і різними країнами, звідки приходили традиційні напої, або ж новинки. Разом з тим, вживання спиртних напоїв також було і соціальною проблемою. Для заможних людей спроможність пити спиртне коли завгодно також означала проблеми зі здоров'ям чи перебування у потенційно конфліктному середовищі. Біднота ж мала менше таких можливостей і якщо й споживала алкоголь рідше, то йшлося про напої нижчої якості, а отже й шкідливіші для здоров'я. При цьому вплив алкоголю на якість життя незаможних у 18 ст. був більше опосередкованим. Адже люди більше страждали не так безпосередньо від випитого, як від нестачі хліба, оскільки зерно переганялося на горілку (гаряче вино) для більших прибутків.

Фінансування. Стаття підготовлена у рамках Проєкту № 2020.20/0237 «Якість життя та демографічні характеристики населення Наддніпрянської України другої половини XVIII – початку XX ст.», що фінансується Національним фондом досліджень України.

Джерела та література:

- Lejeune, P. (2010). *"Drogi zeszycie..."*, *"drogi ekranie..."* O dziennikach osobistych. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 356 s.
- Волошин, Ю. (2019). *Козацька феміда: гродське судочинство в Гетьманщині*. Київ: К.І.С., 208 с.
- Горобець, В. (2007). Прибуткове суддівське ремесло: «вина панська» і «вина врядова» у судочинстві Гетьманату. *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2007, 8, 175–193.
- Зіновіїв, К. (1971). *Приповісті посполиті*. Київ: «Наукова думка», 389 с.
- Котляревський, І. (1988). *Енеїда*. Київ: «Дніпро», 277 с.
- Лазаревский, А. (1884). *Дневник генерального хоружаго Николая Ханенка (1723–1753гг.)*. Приложение к журналу *Киевская Старина*. Киев: тип. Корчак-Новицкого, 514 с.
- Маркович, А. (1859a). *Дневныя записки генерального подскарбия Якова Марковича (1716–1727 гг.)*. Ч.I. Москва: тип. Готье, 520 с.
- Маркович, А. (1859b). *Дневныя записки генерального подскарбия Якова Марковича (1736–1746 гг.)*. Ч.II. Москва: тип. Готье, 414 с.
- Родак, П. (2016). *Письмо, книжка, лектура. Розмови: Ле Гофф, Шартъе, Еблар, Фабр, Лежен*. Варшава, 332 с.
- Сердюк, І. (2009). Генеральний опис Лівобережної України 1765–1769 рр.: виміри локальної демографічної історії. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів*. 19, 407–416.
- Сокирко, О. (2009). *Як козаки новий рік святкували*. Електронний ресурс. <http://www.ut.net.ua/art/168/0/3412/>.
- Чепіга, І. (ред). (1986). *Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст. Збірник актових документів XVII ст.* Київ: «Наукова думка», 218 с.
- Шивельбуш, В. (2016). *Смаки раю. Соціальна історія прянощів, збудників та дурманів*. Київ: Ніка-Центр, 256 с.

Igor O. Serdiuk

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University
 Doctor of Historical Sciences, Professor (Ukraine)
 French Research Center in Humanities and Social Sciences
 (Czech Republic)

Alcohol Consumption in the Society of the Hetmanate of the 18th Century as a Marker of Life Quality.

Abstract. *The purpose of the article is to study the culture of alcohol consumption in the Hetmanate of the 18th century as a marker of quality of life. The author analyzed the diaries of Cossack elders and the epistolary heritage of this period, singled out references to the use of alcoholic beverages, circumstances, cases of abuse. The research methodology is determined by the purpose and features of the main sources and, in addition to the application of general scientific methods (analysis, synthesis), involves the use of a microhistorical approach, elements of prosopography and social history. Since it is primarily about the analysis of diaries, the theoretical work of the French researcher Philippe Lejeune was applied, who examined the development of diaries from the "accounting of the past" to emotional notes. The scientific novelty of the research lies in the fact that alcohol consumption is not considered as a bad habit or a certain branch of the economy, but as a component of a person's leisure behavior, the realization of undesirable needs, which also determined the quality of life. It was concluded that from the point of view of traditional markers of quality, Ukrainian early modern society was quite homogeneous (life expectancy, mortality, diseases). Even the diet of the common people and the elite was often similar. But the consumption of alcoholic beverages was just one of those markers that at the everyday level testified to a higher or lower level of well-being. But their consumer culture was significantly different. Precisely from the point of view of alcohol consumption - frequency, volume, and its assortment, one can observe the difference in everyday life and its quality. Belonging to a higher social status and financial resources provided access to higher quality alcohol and higher quality of its consumption. At the same time, the Cossack elder of the Hetmanate had access to alcohol produced in different countries and corresponding to the lifestyle of the European nobility of that time. In this way, the "precious" people of old Ukraine were similar to the European establishment.*

.....
Keywords: alcohol, Hetmanate, quality of life, leisure, social history, source studies, early modern Ukraine.

References:

- Chepiha, I.** (red). (1986). *Lokhvytska ratushna knyha druhoi polovyny XVII st. Zbirnyk aktovykh dokumentiv XVII st. [Lokhvit town hall book of the second half of the 17th century. Collection of official documents of the XVII century]*. Kyiv: «Naukova dumka», 218 s. [In Ukrainian].
- Horobets, V.** (2007). Prybutkove suddivske remeslo: «vyna panska» i «vyna vriadova» u sudochynstvi Hetmanatu. [Profitable judicial craft: "lord's fault" and "government fault" in the judiciary of the Hetmanate]. *Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii*. 2007, 8, 175–193. [In Ukrainian].
- Kotliarevskiy, I.** (1988). *Eneida. [Aeneid]*. Kyiv: «Dnipro», 277 s. [In Ukrainian].
- Lazarevskij, A.** (1884). *Dnevnik generalnago horuzhago Nikolaya Hanenka (1723–1753g.). Prilozhenie k zhurnalu Kievskaya Starina. [Diary of General Horuzhago Nikolai Khanenko (1723–1753)]. Supplement to the magazine Kyiv Starina*. Kiev: tip. Korchak-Novickogo, 514 s. [In russian].
- Lejeune, P.** (2010). "Drogi zeszytie...", "drogi ekranie..." O dziennikach osobistych. ["Dear notebook...", "dear screen..." About personal diaries.] Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 356 s. [In Polish].
- Markovich, A.** (1859a). *Dnevnyya zapiski generalnago podskarbiya Yakova Markovicha (1716–1727 gg.). [Daily notes of the treasurer general Yakov Markovich (1716–1727)]*. Ch.I. Moskva: tip. Gote, 520 s. [In russian].
- Markovich, A.** (1859b). *Dnevnyya zapiski generalnago podskarbiya Yakova Markovicha (1736–1746 gg.). [Daily notes of the treasurer general Yakov Markovich (1736–1746)]*. Ch.II. Moskva: tip. Gote, 414 s. [In russian].
- Rodak, P.** (2016). *Pysmo, knyzhka, lektura. Rozmovy: Le Hoff, Shartie, Ebrar, Fabr, Lezhen. [Letter, book, lecture. Conversations: Le Hoff, Chartier, Hebrard, Fabre, Lejeune]*. Varshava, 332 s. [In Ukrainian].
- Serdiuk, I.** (2009). Heneralnyi opys Livoberezhnoi Ukrainy 1765–1769 rr.: vymiry lokalnoi demografichnoi istorii. Naukovi zapysky. [General description of Left Bank Ukraine 1765–1769: dimensions of local demographic history]. *Zbirnyk prats molodykh vchenykh ta aspirantiv*. 19, 407–416. [In Ukrainian].
- Shyvelbush, V.** (2016). *Smaky raiu. Sotsialna istoriia prianozhchiv, zbudnykiv ta durmaniv. [The flavors of paradise. Social history of spices, pathogens and drugs]*. Kyiv: Nika-Tsent, 256 s. [In Ukrainian].
- Sokyrko, O.** (2009). *Yak kozaky novyi rik sviatkuvaly. [How the Cossacks celebrated the New Year]*. Retrieved from <http://www.ut.net.ua/art/168/0/3412/>. [In Ukrainian].
- Voloshyn, Yu.** (2019). *Kozatska femida: grodske sudochynstvo v Hetmanshchyni. [The Cossack Themis: the judiciary of Grod in the Hetmanship]*. Kyiv: K.I.S., 208 s. [In Ukrainian].
- Zinoviiv, K.** (1971). *Prypovisti pospolyti. [Folk sayings]*. Kyiv: «Naukova dumka», 389 s. [In Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 16.10.2023 р.
Статтю рекомендовано до друку 23.11.2023 р.